

**Eroli Beknazarov**

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti  
Musiqali teatr aktyorligi mutaxassisligi magistranti  
E-mail: erolibeknazarov@gmail.com*

## **MUSIQALI TEATRDA DRAMATIK HOLATDAN ARIYAGA O'TISH MUAMMOLARI**

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada musiqali teatr san'atida aktyorning dramatik holatdan ariyaga o'tish jarayoni, ariyaning sahnaviy va musiqiy jihatdan tug'ilishi, uning dramaturgik vazifasi ilmiy-nazariy asoslarda yoritiladi. Maqolada dramatik harakat va musiqiy ifoda o'rtasidagi uzviy bog'liqlik, aktyorning ichki kechinmalari, psixofizik holati, vokal va aktyorlik texnikasining uyg'unlashuvi tahlil qilinadi.

**Kalit so'zlar:** musiqali teatr, ariya, dramaturgiya, dramatik holat, aktyor mahorati, vokal ijrochiligi.

## **CHALLENGES OF TRANSITIONING FROM A DRAMATIC SITUATION TO AN ARIA IN MUSICAL THEATRE**

**Abstract.** In this article, the process by which an actor in musical theatre transitions from a dramatic state to an aria, the stage-related and musical emergence of the aria, and its dramaturgical function are examined on the basis of scientific and theoretical principles. The study analyzes the organic interconnection between dramatic action and musical expression, the actor's inner experiences, psychophysical state, and the integration of vocal and acting techniques.

**Keywords:** musical theatre, aria, dramaturgy, dramatic state, acting mastery, vocal performance.

Musiqali teatrdan drama, vokal va plastik harakat munosabatlari o'zaro uyg'unlashib, yaxlit badiiy-estetik yaxlitlikni tashkil etadi. Insoniyat madaniyati taraqqiyotiga nazar tashlasak, ruhiy kechinmalarning nutqiy ifodadan musiqiy ohangga, ya'ni qo'shiqqa evrilishi azaliy va qonuniyatli jarayon ekanligini ko'ramiz.

Ushbu janrning o'ziga xosligi qahramonning ichki iztiroblari va emotsional holati eng yuqori kulminatsiya nuqtasiga ko'tarilgan pallada musiqaning yetakchi vositaga aylanishi bilan belgilanadi.

Sahnadagi dramatik voqealikning ariyaga o'tish jarayoni ijrochidan universal mahoratni talab etuvchi eng nozik konseptual nuqtadir. Mazkur transformatsiya shunchaki shakliy o'zgarish emas, balki qahramon psixologiyasidagi sifat yangilanishining natijasidir. Shu bois, musiqali teatr aktyori dramatik talqin mahorati bilan bir qatorda, akademik vokal texnikasini ham professional darajada egallashi, eng muhimi, ularni sahnada uzviy bog'lay olishi zarur. Bu sohada aktyorlik mahorati fani sahna ijrochiligini vokal, nutq, raqs va harakat kabi muhim yo'nalishlar bilan bir butunlikda birlashtiradi.

Musiqali spektakllarda har bir harakatning mazmuniy salmog'i bevosita musiqiy dramaturgiyaga tayanadi, chunki bu janrda aktyorlik ijodining ko'p jihatlari avvaldan partitura bilan aniq muvofiqlashtirilgan bo'ladi. K.S.Stanislavskiy ta'kidlaganidek, "Musiqali teatr aktyorlari, sozandalar, xonandalar, raqqoslar – baxtli odamlar, chunki, ularda tempo-ritm muammosi oldindan hal qilingan. Musiqa bizda tuyg'ularni uyg'otadi, lekin aktyor shu tuyg'ularni sahnaviy xatti-harakatlarga ko'chira bilishi kerak. Musiqa bizga tuyg'ular mantig'ini ochib beradi, uning yordamida sahnaviy xatti-harakat mantig'i teriladi va mana shu xatti-harakatlarni bajara borib biz ijod jarayonida musiqa bergan tuyg'ularga qaytamiz" [1, 27-b]. Haqiqatan ham, musiqa aktyorga qahramonning ichki dunyosini va his-tuyg'ulari mantig'ini ochib beruvchi asosiy vositadir. Aktyor musiqadagi ana shu tuyg'ularni sahnaviy xatti-harakatlarga aylantira olishi natijasida asarning ta'sir kuchi yanada ortadi va ijodiy jarayon o'zining tugal yechimini topadi.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida ushbu ixtisoslik bo'yicha mutaxassislar tayyorlash jarayoni o'zining murakkab va konseptual vazifalariga ega. Talaba o'z ijodiy faoliyatida akademik vokal qonuniyatlarini saqlagan holda, professional aktyorlik psixotexnikasini namoyon etishi, nafas va ovoz imkoniyatlarini dinamik sahna harakati bilan sinxronlashtirishi lozim.

Musiqqa aktyorda tuyg'ular mantig'ini uyg'otib, uni muayyan xatti-harakatlar tizimiga yo'naltiradi. Aktyor musiqadagi ana shu hissiy quvvatni aniq sahnaviy harakatga aylantira olishi natijasida asarning badiiy ta'sir kuchi ortadi. Binobarin, musiqiy teatr bo'limida tahsil olayotgan bo'lajak mutaxassislar oldida nafaqat musiqani tinglash, balki undagi ohangni aniq harakatga ko'chirish va bastakor belgilagan vaqt o'lchami doirasida yaxlit obraz yaratishdek murakkab vazifa turadi. Talabaning musiqiy usulga bo'ysunishi uning har bir harakatini ichki psixologik asos bilan to'ldirishi bilan qimmatlidir. Ayniqsa, bo'lajak mutaxassislar tayyorlash jarayonida pedagogik metodikaning o'ziga xos maktabi yaratilishi bilan belgilanadi. Bu borada O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining "Musiqali teatr san'ati" kafedrasida professori Nasrullo Qobilovning ilmiy-pedagogik faoliyati hamda uning muallifligidagi "To'da" musiqali dramasi alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu asarning yaratilish tarixi bevosita ta'lim jarayoni bilan bog'liq bo'lib, u aynan soha talabalarining professional imkoniyatlari va aktyorlik mahorati mezonlaridan kelib chiqqan holda dramaturgik jihatdan pishiq ishlangandir.

Mazkur asarning badiiy qimmati va pedagogik salmog'i, shuningdek, musiqiy partiturada ham yaqqol namoyon bo'ladi. O'zbekiston san'at arbobi, professor Bahrullo Lutfullayev tomonidan maxsus yozilgan musiqalar talabalarining ovoz diapazoni, vokal imkoniyatlari hamda sahna harakati bilan bog'liq bo'lgan fiziologik jihatlarni to'liq inobatga olgan. Binobarin, "To'da" spektakli nafaqat badiiy asar, balki talabalar uchun dramatik holatdan ariyaga o'tish ko'nikmalarini shakllantiruvchi o'ziga xos laboratoriya vazifasini o'taydi.

Asar voqealari Yoshlar hayotidan olingan bo'lib ushbu asarda "inson va giyohvandlik" o'rtasidagi kurash kabi og'riqli muammo bosh mavzu qilib olingan. Pyesaning asosiy g'oyasi-dunyoni go'zallik, poklik va ezgulik har qanday balodan qutqara olishi haqidagi ijtimoiy-axloqiy aqidaga tayanadi. Talabalar mazkur asar ustida ishlar ekanlar, hayotning og'ir sinovlarini va insoniy poklikni saqlab qolish mas'uliyatini nafaqat so'z, balki musiqiy-sahnaviy harakatlar orqali ifoda etish imkoniga ega bo'ladilar. Asarning markaziy voqealaridan birida bosh qahramon

Komola va uning onasi o'rtasidagi murakkab dramatik to'qnashuv o'z ifodasini topadi. Voqea yarim tunda, jamiyatning zararli illatlari uyasiga aylangan eski masjid binosida kechadi. Komola o'zi ko'ngil qo'ygan inson-ma'naviy inqirozga yuz tutgan Samandar bilan ko'rishish uchun kelganida, uni xavotir bilan izlab kelgan onasi ustidan chiqadi. Bu sahnada ona o'z jigarbandini xatardan qutqarishga, uni bu noto'g'ri yo'ldan qaytarishga bor kuchi bilan urinadi. Biroq Komola onasidan faqat bir narsani -Samandar bilan birga bo'lishi uchun rozilik berishini o'tinib so'raydi. Qizning o'z qarorida qat'iy turishi va onaning nasihatlariga quloq solmasligi vaziyatni eng yuqori dramatik nuqtaga olib chiqadi.

Onaning qalbida kechayotgan ichki tug'yonlar, qizining taqdiri uchun chekayotgan iztiroblari oddiy nutq doirasidan chiqib, musiqiy obraz-ariya darajasiga ko'tariladi. Mazkur holatda aktyor uchun so'z bilan ifodalab bo'lmaydigan dardni musiqiy ohanglar orqali yetkazish ehtiyoji tug'iladi. Natijada ushbu hayajonli lahzalar "Alla" ariasiga ulanib ketadi. Bu sahnada alla ona mehrining, farzand pokligi uchun qilinayotgan nido va duoning ramziy ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Musiqiy teatr aktyori uchun ushbu ariyani ijro etishda nafaqat vokal mahorati, balki onaning ichki kechinmalarini musiqiy usul va temp-ritmga bo'ysundirgan holda xatti-harakatlarda ko'rsatib berish muhim vazifa hisoblanadi. Bu xususida professor H.Mahmudova quyidagi fikrni ilgari suradi. "Aktyor ijrosida xatti-harakatni aniq belgilash muhim ahamiyatga egadir. Agar belgilangan xatti-harakat hissiyotlarni qo'zg'atishga xizmat qilmasa, bu belgilanishdan naf yo'q" [2, 45-b].

Ustoz Nasrullo Qobilovning "aktyor rolda o'ynamasligi, balki unda yashashi shart" degan konseptual yondashuvi Said Ahmadning "Ufq" romani asosida sahnalashtirilgan spektakl misolida ham dramatik holatning ariyaga aylanish jarayonini mahorat bilan ochib beradi. Xususan, betob Nizomjonning onasini qo'msab bosinqirashi va bu holatni ko'rib yurak-bag'ri qon bo'lgan Jannat ayaning ichki tug'yoni so'z qolipi ichiga sig'may qolishi natijasida ariyaning tug'ilishi musiqali teatrning oliy maqsadi sifatida namoyon bo'ladi. Biroq, ushbu jarayonda aktrisa qahramonning dardini chin dildan his qilib yig'lagan pallada nafas

yo'llarining bo'g'ilishi va jismoniy toliqish yuzaga kelishi vokal texnikasini maromiga yetkazib ijro etishda jiddiy to'siqlarni keltirib chiqaradi, bu esa bo'lajak mutaxassislardan emotsional hayajonni vokal oqimiga to'g'ri yo'naltirish mahoratini talab qiladi. Xuddi shuningdek, Tursunboy obrazining onasi vafotidan so'ng yolg'iz qolishi va dahshat girdobiga tushishi natijasida yuzaga kelgan ariya ham dramatik matndan musiqa o'tishdagi psixofizik tayyorgarlik pallasining yorqin namunasidir. Shu nuqtayi nazardan, dramatik holatdan ariyaga o'tishdagi ziddiyatlarni ilmiy asosda o'rganish va ularni bartaraf etish yo'llarini tadqiq qilish, aktyorning ichki kechinmalarini vokal texnikasining imkoniyatlari bilan sinxronlashtirish zamonaviy musiqali teatr san'atining ijrochilik saviyasini oshirishda dolzarb metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, bo'lajak mutaxassislar tayyorlashda aktyorning ichki kechinmalarini vokal texnikasi imkoniyatlari bilan ilmiy asoslangan holda sinxronlashtirish lozim. Mazkur integratsiya musiqali teatrd ariyani shunchaki estetik element sifatida emas, balki qahramon ruhiy holatining eng oliy ifodasi sifatida shakllantiradi. Demak, dramatik vaziyat va vokal ijrosi o'rtasidagi ushbu uzviylik zamonaviy musiqali teatr san'atida ijrochilik saviyasini metodologik jihatdan takomillashtirishning asosiy shartidir.

### ***Foydalanilgan adabiyotlar***

1. Кресту Г. К.С.Станиславский в оперном театре. – Москва: Искусство, 1967. – 368 с.
2. Mahmudova H. Sahnaviy asarning xatti-harakat tahlili: Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiyalar markazi, 2015. – 160 b.
3. Qobilov N., Dadamirzayev O. Aktyorlik mahorati fanini o'qitish metodikasi. – Toshkent: Navro'z, 2021. – 192 b.